

УДК 821.161.2-92 ЛИПА.09
DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2025/13-8/14>

Вікторія ОМЕЛЬЧЕНКО, канд. філос. наук, доц.
ORCID ID: 0009-0008-4609-0730
e-mail: v.omelchenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ольга ГОРДІЙЧУК, д-р політ. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-4606-9188
e-mail: hordiichuk@ztu.edu.ua

Державний університет "Житомирська політехніка", Житомир, Україна

"ЧОРНОМОРСЬКА ДОКТРИНА" ЮРІЯ ЛИПИ: СИНЕРГІЯ ВІЙСЬКОВО-СТРАТЕГІЧНИХ ТА КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ

Вступ. Присвячено "Чорноморській Доктрині" Юрія Липи, що є цілісною геополітичною концепцією, у межах якої українська державність осмислюється як самодостатній чорноморський проєкт, а не як периферійне явище щодо цивілізаційних центрів Заходу чи Сходу. Акцентовано, що в цій доктрині Україна розглядається як суб'єкт чорноморського простору, чия геополітична ідентичність зумовлена передусім об'єктивними чинниками: стратегічним географічним положенням, історично сформованими шляхами комунікації та багатомірною культурною спадщиною. Наголошено, що поєднання природно-географічних умов із тяглістю культурно-цивілізаційного розвитку визначають роль України в регіоні Причорномор'я. Мета статті полягає у філософському аналізі геополітичної концепції "Чорноморської доктрини" Юрія Липи з акцентом на осмисленні взаємодії військово-стратегічних і культурно-цивілізаційних чинників у формуванні ідентичності та національної ідеї.

Методи. Методологію дослідження ґрунтовано на залученні методів філософського аналізу, зокрема формально-логічного методу та історико-філософського аналізу – принципу історизму, порівняльного методу та методу інтерпретації. Застосовано такі класичні принципи наукового пізнання, як об'єктивність, доказовість, системність та історизм. Такий комплекс філософського, історико-політичного аналізу та загальних принципів наукового пізнання сприяють всебічному осмисленню й розкриттю даної теми.

Результати. Осмислено фундаментальну роль культурно-цивілізаційного чинника у формуванні державної геополітичної стратегії у контексті ідей Юрія Липи, викладених у "Чорноморській Доктрині" та інших творах мислителя.

Досліджено й обґрунтовано, як, аналізуючи геополітичні процеси, мислитель розкриває світоглядно-ідеологічний вимір державотворення, наголошуючи на ролі культурно-цивілізаційних чинників у розвитку України та необхідності гармонійного поєднання військової сили з поступом культури й релігії.

Виявлено, що Юрій Липа розглядав Чорне море не лише як географічну акваторію, а як багатомірний стратегічний простір, у якому перехрещуються військові, економічні, політичні та цивілізаційні інтереси. Саме тому він надавав особливого значення здатності України виступати провідним актором у регіоні, спираючись на власний потенціал чорноморського узбережжя та формуючи систему союзницьких відносин з іншими державами басейну.

Висновки. Доведено, що в державницькій геополітичній стратегії має бути засадничою синергія військово-стратегічних та культурно-цивілізаційних чинників. У той час як міцне військо є гарантією захисту державних кордонів, у лоні культури вибудовується конструкт ідентичності, система цінностей, що роблять нас нацією.

Підкреслено, що стійка обороноздатність неможлива без глибокого культурно-цивілізаційного фундаменту, який формує мотивацію до захисту держави, внутрішню згуртованість суспільства та готовність до самопожертви, а для цього, на думку Юрія Липи, необхідно поєднати розвиток військової сили з плеканням культури, релігії та моральних засад, що забезпечують довготривалу стійкість нації в умовах зовнішніх загроз.

Обґрунтовано, що осмислення ментальних засад українців здійснено мислителем як поєднання прагнень до справедливості, поваги до людської гідності та відповідальної військової дисципліни, морального консерватизму, релігійності, схильності до солідарності та самоорганізації, зокрема у формі традиційної толоки. Програмний характер ідей Юрія Липи спрямовано на досягнення національної консолідації, утвердження єдиної помісної автокефальної церкви, плекання високих моральних стандартів суспільства як необхідної умови успішного державотворення та реалізації геополітичних цілей.

Ключові слова: Юрій Липа, "Чорноморська Доктрина", філософія геополітики, цивілізаційна ідентичність, культура, нація, ідеологічна єдність, державотворення, гідність, провід.

"Будь приготований до власної історії"
(Липа, 1953, с. 269)

Вступ

В умовах трансформації міжнародного порядку, криз ліберальної моделі глобалізації та посилення регіональних конфліктів особливої ваги набуває філософське осмислення альтернативних геополітичних концепцій, здатних запропонувати цілісне бачення взаємозв'язку простору, культури й влади.

Творча спадщина Юрія Липи, зокрема його "Чорноморська Доктрина", залишається недостатньо опрацьованою у філософському дискурсі, попри її потенціал як оригінальної цивілізаційної моделі регіонального розвитку. Переважно інтерпретована в межах політичної

публіцистики або історії політичної думки, ця концепція потребує глибшого філософського аналізу, спрямованого на виявлення її онтологічних, аксіологічних та історіософських засад.

Актуальність звернення до "Чорноморської Доктрини" визначається необхідністю переосмислення співвідношення військово-стратегічних і культурно-цивілізаційних чинників у формуванні національної ідентичності та державотворчих проєктів. У цьому контексті ідеї Юрія Липи дозволяють розглядати безпеку як комплексний феномен, укорінений у культурі, історичній пам'яті та світоглядних установках спільноти.

Таким чином, дослідження філософських засад "Чорноморської Доктрини" є актуальним не лише для реконструкції української інтелектуальної традиції, а й

© Омельченко Вікторія, Гордійчук Ольга, 2025

для сучасних філософських дискусій щодо природи геополітики, ролі культури у стратегічному мисленні та можливостей формування альтернативних цивілізаційних проєктів у межах регіональних просторів.

Мета нашого дослідження полягає у філософському аналізі геополітичної концепції "Чорноморської Доктрини" Юрія Липи з акцентом на осмисленні взаємодії військово-стратегічних і культурно-цивілізаційних чинників у формуванні регіональної ідентичності та національної ідеї в регіоні Причорномор'я.

Аналіз досліджень і публікацій. Геополітична концепція Юрія Липи стала предметом розгляду в наукових публікаціях Багана Олега, який досліджував постать Юрія Липи як громадсько-політичного діяча, теоретика українського націоналізму та борця за незалежність України (Баган, 1994), Барана Володимира, що сфокусував наукову увагу на проєкті геополітичної модернізації України першої половини ХХ ст. (Баран, 2011), Блажеєвської Юлії, що сконцентрувала наукову увагу на проблемі національного характеру у творах Юрія Липи, зокрема питаннях українсько-російських стосунків, "національної ідеї", ролі жінки як символу української нації тощо (Блажеєвська, 2014), Биковського Лева, який всебічно досліджував життєпис Юрія Липи, зокрема періоди еміграції (Варшавський період), повернення до України та підґрунтя його громадсько-національного світогляду (Биковський, 1965), Федоренка Олександра, який осмислював актуальні аспекти геополітичної концепції Юрія Липи, де "Південь – Північ" є не географічною координатою, а стратегічною далекосяжністю державницького мислення (Федоренко, 2002, с. 240) та інших. Водночас питання пріоритетності культурно-цивілізаційних чинників у поєднанні з військово-стратегічними в "Чорноморській Доктрині" є недостатньо вивченим, тож є предметом нашого дослідження.

Методи

Відповідно до мети статті ми послуговувались методами філософського аналізу (формально-логічний метод); історико-філософського аналізу, зокрема принципом історизму, порівняльним методом та методом інтерпретації поряд із такими основними принципами наукового пізнання, як об'єктивність, доказовість, системність та історизм.

Результати

Юрій (Григорій) Липа (1900–1944) – видатний діяч, обсяг інтелектуальної спадщини якого складається із понад двохсот розмаїтих за своєю тематичною спрямованістю робіт завдяки поєднанню громадсько-політичної діяльності (ідеолог українського націоналізму), публіцистичної (автор низки художніх, історичних праць) з професійною – лікарською – практикою. Тож творчий доробок включає публіцистичні публікації, мистецькі, лікарські праці, переклади, рецензії тощо. Юрій Липа є автором геополітичної концепції, відомої як "Чорноморська доктрина".

Життя Юрія Липи обірвалося завчасно внаслідок політичних репресій – його було закатовано органами НКВС 19 серпня 1944 р. у селі Шутова та згодом поховано в селі Бунів Яворівського району Львівської області (Прилуцький, 2009). Оскільки Юрія Липу було вбито в розпал продуктивності інтелектуальної діяльності, погоджуємося з Л. Биковським, що його творчість доцільно розглянути і в площині вже створеного, і в динаміці започаткованого, але не доведеного (Биковський, 1965, с. 53).

Дослідники життєпису Юрія Липи структурують його письмову спадщину за хронологією років, від раннього

періоду до пізнього, зокрема: 1) 1917–1920; 2) 1921–1935; 3) 1936–1944 р. (Биковський, 1965, с. 58).

На нашу думку, праці мислителя варто структурувати, дотримуючись тематичної детермінанти. А саме: 1) ранні публіцистичні праці, зокрема: "Вірую: Вибрані вірші", "Рубан" (1920), "Офіра" (1927), "Сімнадцятий" (1929), "Суворість" (1931), "Козаки в Московії" (1934); 2) роботи лікарської практики та фітотерапії: "Рослини в лікуванні" (1935), "Фітотерапія хвороб травлення" (1936), "Ліки під ногами" (1943); 3) праці, що стосуються питань української мови та літератури: "Рідна мова і рідна немова" (1934), "Бій за українську літературу" (1935), "Провідництво письменства"; 4) праці, що присвячені українській культурі та ідентичності: "Київ вічне місто" (1938), "Сучасність і культура" (1943); 5) праці, предметом розгляду яких є теми геополітики, роль проводу і культури в контексті державотворення: "Українська доба" (1936), "Українська раса" (1937), "Призначення України" (1937), "Університет і Тарасівці", "Чорноморський простір" (1939), "Чорноморська доктрина" (1942), "Геополітичні орієнтири", "Всеукраїнська трилогія" (у двох томах), "Розподіл Росії" (1954). Наведений неповний перелік праць Юрія Липи свідчить на користь його значущого внеску у формування дискурсу в гуманітарних та суспільно-політичних галузях знань.

Можемо висунути гіпотезу, що така письменницька обдарованість Юрія Липи і його невтомна подвижницька праця були зумовлені середовищем його становлення в родинному колі, зокрема впливом його батька – Івана Липи, який став для юного Юрія рольовою моделлю. Іван Липа був лікарем за фахом, громадським і політичним діячем, письменником, відомим як співзасновник (разом з Борисом Грінченком, Миколою Міхновським) "Братства тарасівців", співзасновник Одеської "Просвіти", міністр віросповідань УНР, що відстоював необхідність створення української автокефальної церкви, автором, що писав для українських часописів. Окрім батька, на формування світогляду Юрія Липи вплинули ідеї "Братства тарасівців" та Вадима Щербаківського – археолога, історика, дослідника історії українського мистецтва, трипільської культури.

Усвідомлена боротьба за утвердження національної ідеї та суверенної української держави стала стрижнем життєвого шляху Юрія Липи. Він власним життям засвідчив високий патріотизм і вірність нації, сформулювавши на сторінках своїх праць *"програму для думання і дії своєї нації на століття вперед"* (Биковський, 1965, с. 54). Увесь його шлях був сповнений дослідницького інтересу до історії, культури, національних міфів, процесів державотворення України.

Сутність політичної стратегії геополітики Юрія Липи викладена в таких працях, як: "Призначення України" 1938 р. (внутрішня політика), "Чорноморська Доктрина" 1940 р. (зовнішня політика), "Розподіл Росії" 1941 р. (стратегічна політика).

Знаково, що "Чорноморська Доктрина" розпочинається із присвяти батьку Юрія – Іванові Липі, що є символічним нагадуванням про зв'язок поколінь і вагомий вплив постаті.

Розробляючи ідеї чорноморської доктрини, Юрій Липа прагнув висвітлити їх не лише як теоретичні ідеологеми, а як засади реальної цілеспрямованої політики України. Стрижневим постулатом доктрини він визначив принцип "Південь – Північ", захист якого обґрунтував як стратегічний пріоритет української державності.

Згідно з концепцією доктрини, Україна має досягти не лише політичної суб'єктності, а й зайняти лідерську

позицію на підставі низки фундаментально важливих чинників: по-перше, сприятливого географічного розташування; по-друге, поміркованості та консервативності поглядів, що переважають на всіх рівнях – від побутового до культурно-релігійного життя.

Підкреслимо, що в доктрині Юрій Липа аналізував ситуацію міжвоєнного періоду, коли Чорноморський регіон був під тиском великих держав, і наполягав, що без військово-стратегічного союзу та колективної оборони малі держави не зможуть зберегти незалежність і безпеку. Він акцентував увагу на культурно-історичних зв'язках народів регіону. Ці чинники він поєднував з потребами координованої військової і оборонної співпраці у протидії впливу великих імперських сил довкола Чорного моря, бачив майбутнє регіону у створенні спільного блоку чорноморських держав, здатного протистояти зовнішнім загрозам. Такий блок мав би поєднати політичні, економічні, військові та культурні ресурси задля стабільності та безпеки регіону під проводом України (Майданюк, 2025).

Аналізуючи культурно-цивілізаційні чинники розвитку й трансформації українського етносу в політичну націю, значну увагу Юрій Липа приділяв дослідженню і висвітленню духовного універсуму українців – характерних рис ментальності. Насамперед він ствердив справедливості "провідним мітом українців" (Липа, 1942, с. 11). Зазначив, що він разом із законністю є наріжним із часів Київської Русі (правова культура "Руської правди") до козацтва, для якого характерні шляхетність та дотримання угод (козацькі договори, Конституція Пилипа Орлика).

Додамо, що зі справедливістю тісно пов'язана така риса ментальності українців, як волелюбність та схильність до демократичних цінностей і свобод, відмова від авторитаризму та диктатури, здатність суспільства до самоорганізації і формування дієвих горизонтальних зв'язків, а також виразний індивідуалізм. Подібно до європейських народів, українці розглядають людську гідність як найвищу цінність і категорично не сприймають насильство як засіб політичного впливу. У періоди загальнонаціональних революцій і в умовах війни вони демонструють мужність і готовність захищати свободу, навіть жертвуючи власним життям. Сукупність цих рис української політичної ментальності стала підґрунтям формування української політичної нації та, у поєднанні з козацькою воєнною спадщиною, досвідом УПА й діяльністю патріотичних рухів, сьогодні визначає героїчний характер збройного опору РФ (Гордійчук, 2024, с. 28).

Цінними й показовими є міркування Юрія Липи про те, що Україна є країною освічених людей. Для підтвердження він посилається на твердження німецького дослідника Коля (Kohl-Reisen), що зазначає: *"Росія взяла з України багато дуже видатних талантів і поставила їх на найвищих щаблях драбини достоїнства"* (Липа, 1942, с. 12). На той час мислитель ще не міг знати масштабів кількості тих інтелектуалів, яких Росія не вдалась підкорити чи асимілювати, тож вона їх знищувала морально й фізично масовими репресіями, голодоморами. Включно із самим Юрієм Липою.

Повертаючись до ідей "Чорноморської Доктрини", підкреслимо, що в цій праці засвідчено особливості та спільність торговельних, культурних, державних традицій. Юрій Липа описав дві характерні для регіону Причорномор'я культурні традиції. Одна з них – трипільська, яку називають "культурою мальовничої кераміки" – характерна для регіонів Дунаю, Балкан та

України. Другою культурною традицією є хетська, що розташована на території Анатолії і Південного Кавказу. Науковець детально розкрив впливи цих культурних наративів на регіональну культуру півдня та загалом України. Зокрема, на його думку, до характерних ознак, що вплинули на українську ментальність, належить *"хліборобське коло світової культури"*, що характеризується *"здібністю до солідаристичної організації праці, значною роллю жінок у суспільному житті"* (Липа, 1942, с. 112). Культура Причорномор'я породжує особливий тип вільного козака, який є *"елітарним типом, повний сили, відваги, зручності, самопосягати для братів, оборонець власної осілої людяності перед самовоюлею"* (Липа, 1942, с. 143). Козак є уособленням шляхетності, лицарства моралі, військової спритності та винахідливості.

На думку Юрія Липи, одним із найвиразніших архетипів українського етносу є *"зв'язок з чорноземом, який є передумовою української державності"* (Липа, 1942, с. 29). І це підтверджує низка сучасних наукових досліджень. Серед найбільш впливових архетипів української ментальності визначає саме архетипи Землі та Свободи. Архетип Землі відіграє визначальну роль у формуванні української ментальності, закріплюючи уявлення про землю як сакральну основу буття та джерело самодостатності, відповідальності. Він сприяє утвердженню орієнтації на автономне господарювання, розвиток локальних форм самоврядування та демократичних практик, а також зумовлює несприйняття централізованих моделей влади (Гордійчук, 2025, с. 280).

Звідси мислитель наголошує, що *"корінь української нації сягає тисячоліть, але свідомість нації приходить згодом"* (Липа, 2023, с. 19). Нація має спиратися на свою історію та культуру та послуговуватись національною свідомістю. Також він формулює питання щодо місії українського панування, що корелює з поглядами Дмитра Донцова. Зокрема, у "Філософських підставах "націоналізму" Дмитро Донцов наголошує, що ідеологія – це почасти психологічний конструкт, це система цінностей: *"Мусимо набратися віри у велику місію своєї ідеї, й агресивно ту віру поширювати. Нація, яка хоче панувати, повинна мати й панську психологію народу-володаря"* (Донцов, 2024, с. 254).

Юрій Липа постулює, що панування обумовлює не просто велику кількість людей, а згуртованість, ідейну монолітність, яка буде далекосяжною та стратегічною *"на століття для усієї нації"* (Липа, 2023, с. 22). В основу цієї державницької стратегії має бути покладена тисячолітня культурна традиція. Виходячи з такого розуміння культурно-історичного призначення України, дослідник висновує, що: *"Зміст української державності – зміст геополітичний"* (Липа, 2023, с. 24), центральним положенням якого є аргумент "півдня", Чорного моря, що свідчить про вплив культури регіону Причорномор'я на українську ментальність, символічним та історичним центром якої є Київ.

Автор геополітичної концепції писав і про єднальну роль у суспільстві автокефальної помісної церкви. Наголосив, що ідея єдиної помісної автокефальної церкви мала втілитись у життя ще за часів Ярослава Мудрого, який усвідомлював ту важливу ідеологічну роль, яку уособлює церква, а також засновник і перший митрополит Української автокефальної православної церкви, символ духовного опору русифікації – митрополит Василь Липківський (Липа, 2023, с. 35).

У працях, зокрема "Українська доба", "Призначення України", Юрій Липа послуговувався таким поняттєво-

категоріальним апаратом, як "духовність", "цінності", "відповідальність", "гідність", "гідність української духовності", "сумління", "проводу" (еліти), які є одними з ключових у контексті розуміння національної ідентичності (Липа, 1936, с. 3).

Розмірковуючи про критерії належності до української спільноти дослідник запропонував нівелювати чинники етнічного походження та концепту "свій-чужий" як визначальних для національної ідентифікації. Наприклад, такі знакові постаті української історії, як Дмитро Донцов, В'ячеслав Липинський, Володимир Антонович, Андрей Шептицький не були українцями за етнічним походженням, але через спільні цінності, культуру, мову, історію, релігію тощо вони самоідентифікували себе з українською нацією. Стрижневим елементом поглядів митрополита Андрея Шептицького була необхідність прищеплення громадянських чеснот та забезпечення інституційних умов для формування "національного моноліту" як запоруки суспільної єдності (Омельченко, 2025, с. 53). Отже, Юрій Липа обґрунтував необхідність плекання національної гідності, бути відповідальним громадянином та практикувати свою "відповідальність перед історією", саме це він визначив первинним у контексті національної належності (Липа, 1936, с. 4). Війни виграють тільки консолідовані нації, спільноти, об'єднані метою державної значущості. Така консолідація спільноти передбачає наявність ціннісного ядра. Послугуючись поняттям "українського", ми маємо на увазі тисячолітню історичну, культурну, державну традицію.

Однією з ознак, притаманних українській ментальності, Юрій Липа вважав схильність до "кооперації, школи солідаризму", зокрема здатність українців об'єднуватись у колективній праці (феномен толоки) (Липа, 1936, с. 6). Консолідаційними факторами української нації визначив традиції, звичаї, "релігійний світогляд", сформований від часів хрещення Київської Русі (проєкт княгині Ольги та князя Володимира). Такий тип світогляду формує архетип *"священника-воїна, з хрестом у руці, але з шаблею при боці"* (Липа, 1936, с. 7). Тож одним із головних чинників української ідентичності є культура, але поряд із цим – і готовність у разі загрози до мілітарного захисту своєї держави, родини, церкви. Таке шляхетне поєднання культури з готовністю до мілітарного захисту своєї держави втілюється у життя під час російсько-української війни, що розпочалася 2014 року. Українська нація гідно відповіла на цей історичний виклик консолідацією українського суспільства, лідерством чоловіків і жінок, воїнів, волонтерів, капеланів, які встали пліч-о-пліч в ім'я захисту держави у складі українського війська.

Сутність поняття "громадянської відповідальності" почасти розкрито у праці "Призначення України" (Липа, 1953). Мислитель наголошував, що ми маємо пам'ятати не лише про традицію, але і зберігати свою актуальність у сьогоденні.

Визначаючи поняття "нація", Юрій Липа посилався на дослідження польського професора К. Гжибовські і дійшов умовиводу щодо наявності таких трьох компонентів: 1) спільної території, 2) солідарності, 3) наявності ворога ("чужого"). Таким чином, поняття "нація" передбачає первинність ідеологічної спільності на противагу біологічній детермінанті. Виховання, цінності та ідеологія відіграють ключову роль у контексті формування національної належності. При цьому провідна роль призначається правлячим елітам – "проводу", які мають брати на себе відповідальність за державу і її

оборону. Юрій Липа наголошував, що українські громадяни мають бути готовими до часів, у яких випало жити, їх викликів, адже: *"Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в їхніх моральних і матеріальних засобах"* (Липа, 1953, с. 4).

Серед характерних рис правлячої еліти "проводу" науковець вказав насамперед: освіченість, високу культуру мислення, усвідомлення тягlosti державотворення, відповідно – державницьке мислення, що передбачає розроблення і дотримання стратегії розвитку держави та війська. Підкреслив, що провід нації має бути професійним і патріотичним, готовим складати "іспити історії", пам'ятати про своє шляхетне походження та утверджувати волю до справедливості. При цьому він зазначив, що провід є уособленням моральної справедливості. Отже, єдність, духовність, мораль і геополітичні підстави мають визначати пріоритети українського поступу (Липа, 1953, с. 279).

Цікавою є думка Юрія Липи, що еліти мають створювати власні міфи (Липа, 1953, с. 146). Для того щоб Україна відбулася як духовний і промисловий центр, мислитель рекомендує елітам використовувати, поперше, географічне розташування, по-друге, забезпечити сприятливі умови для першості торговельної і промислової, по-третє, утримувати *"першість у сфері духовній, православ'ї"* (Липа, 1953, с. 147), яка є визначальною від славетних часів Київської Русі та козацької доби. Таким чином, він висунув і обґрунтував гіпотезу щодо необхідності втілення стратегії державного проєкту, що включає у себе чорноморську доктрину та спирається на ідеологію, засновану на історії, культурі, етнографії, міфології.

У своїх працях Юрій Липа підкреслював і детально розкривав культурні й політичні традиції українців, відмінності від росіян, державність яких пішла від золотої орди угро-фінського етнічного походження (концепція М. Покровського). Питомими ознаками росіян Юрій Липа вважав їхню сліпу віру авторитетам, ментальну схильність до деспотизму та підкорення царю: *"московит не має національності, ані релігії. Керма – цар був і його деспотичним провідником, і найвищою церковною владою"* (Липа, 1954, с. 22). Дослідник називав Росію: *"державою гноблення, хаосу і руйнування, а Україну – центром порядку, багатства і гідності"* (Липа, 1954, с. 25). Як же пророче умовою існування незалежної Української держави Липа визначив *"цілковите знищення російської великодержавності. Вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення Москви як столиці російської наддержави"* (Липа, 1954, с. 27).

Попри концтабори, голодомори, систематичні розстріли "цвіту України" (Липа, 1954, с. 38), знищення проводу нації, низки заборон та проєктів асиміляції тощо українській нації вдалося зберегти свою ідентичність та самобутність. Україна кардинально відрізняється від Росії не лише своїм етнічним походженням, а й культурою, світоглядом, цінностями, традицією державотворення.

На думку Юрія Липи, символом українського опору проти кайданів самодержавця є пророче Шевченкове слово: *"Шевченківське: 'сім'я вечеря коло (своєї) хати, а мати хоче научати" – це тепер протимосковський рушійний важіль, бо з Москви пливе безвісницький, безтрадиційний урало-фінський дух ненависті до української родини. Це не похід війська чи врядування адміністрації, це похід ворожого світогляду проти тисячолітнього світогляду"* (Липа, 1954, с. 19).

Акцентуючи увагу, що інститут держави починається з інституту родини, де прищеплюються цінності, світогляд солідарності й моральних чеснот, поваги тощо, науковець зазначав, що для української ментальності характерним є архетип "роду" батька у війську як уособлення сумління та матері, звідси образ "Україна-Мати" і головний принцип матріархату – "шануй гідність жінки". Одними з характерних ознак української ментальності він вважав консерватизм моральних цінностей і релігійних інститутів, зв'язок з глибинними архетипами роду, родини, духовних інституцій.

У контексті формування громадянської ідентичності, державницької стратегії провідне місце посідає саме культура поряд із релігією – духовністю нашої нації. Юрій Липа підкреслює: *"Там, де є українці, там завжди є їхнє мистецтво"*. Це і народне мистецтво, традиції, звичаї, усе те, що формує ідентичність і є підвалиною нашої державності: *"Наш Чернігів і Київ мають пам'ятки, не гірші від Равенни, а Херсонес – це наші Помпеї..."* (Липа, 1954, с. 52).

В есеї, присвяченому питанням культури та історичним викликам, Юрій Липа навіть влучну метафору "чорної бурі", що здійнялася на теренах Таврії та Херсонщини, яку він порівняв з історичними випробуваннями, які здатні гідно пройти лише найвідважніші. Українська історія сповнена таких трагічних випробувань, коли найсильніших її представників та їхніх рідних знищують "систематичні катівні": *"Та одиниці, групи, шари творчих людей зісталися. Зісталася й культура. Вона лише ще стає понад людьми, стає вище понад життя одиниць, королівська в своєму мавстаті"* (Липа, 1943, с. 2). Попри впливи класичних цивілізацій Причорномор'я (понтійські, візантійські, іранські), народів Кавказу, Балкан, українській культурі вдалося зберегти самобутність та оригінальність національного культурного обличчя.

Юрій Липа був вражений відкриттям трипільської культури Вікентієм Хвойкою, писав про важливу роль у процесах державотворення археологічних відкриттів, *"що зв'язує органічно Україну з південною Європою і почасти із західною, з її прадавнім мистецтвом, моральними, правовими та релігійними здобутками"* (Липа, 1953, с. 40). Отже, ідеться про культурну традицію, що характеризується такими рисами, як: *"осіла, хліборобська, з розвиненими політичними, правовими і моральними нормами, із традиціями"* (Липа, 1953, с. 41). Трипільська культура є матріархальною, такою, що передбачає рівноправність між чоловіком і жінкою. Матріархат передбачає наявність приватної власності "материзми" і цінність солідарності, приклад якої в сім'ї показує жінка. Трипільські впливи є помітними в наступні століття, як культури хліборобів з шанобливо сакральним ставленням до пшениці й меду, які стали символами християнського Різдва. Це археологічне відкриття має важливе значення для самосвідомості нації і є свідченням на користь тягlosti історичних процесів. Саме на території України було знайдено залишки цієї цивілізації, на відміну від Московії, де не знайшли жодних *"слідів хліборобства раніш IX-го віку по Христі. Отже – цілковита прірва між праісторією України й Москові"* (Липа, 1953, с. 41).

Таким чином, Юрій Липа обґрунтовував відмінність походження між Україною та Московією мовою археологічних фактів. Посилаючись на дослідження професора Кембриджського університету Е. Д. Клерка він наводить промовисті факти злочинів росіян щодо знищення культурної спадщини в Тавриді – серці античної цивілізації (нині анексований півострів Крим). При-

надібно варто зазначити кількість руйнувань культурної спадщини, заподіяних росіянами через агресивні військові дії в Україні з 2014 р. Станом на 2025 р. за даними видання "Детектор медіа" в Україні зруйновано понад 1528 пам'яток культурної спадщини та 2359 об'єктів культурної інфраструктури (Зінченко, 2025).

Для підтвердження Юрій Липа подав цитату професора Е. Д. Клерка щодо злочинних діянь росіян: *"Ось приходять вони до Херсонесу, повного тисячолітніх геленських і римських будівель, статуй і храмів, не торкнутих досі ані татарами, ані навіть гунами. ...Ці варвари зайнялися своїм улюбленим заняттям – пљондруванням. Перекидали, розбивали, закопували і нищили все, чого лише досягнули і що послужило б до висвітлення старовинної історії цієї країни"* (Липа, 1953, с. 43). Засвідчуючи систематичне знищення росіянами культурної спадщини інших народів і цивілізацій, вказав на їх масштабний вандалізм у м. Керч: *"П'ятсот античних будівель одночасно були знищені росіянами"* (Липа, 1953, с. 44). Наголошував, що така їхня злочинна діяльність є наслідком тоталітарної загарбницької ідеології і політики щодо систематичного знищення культурної пам'яті, значущих пам'яток архітектури, аби поневолені народи забували велич свого походження і, як наслідок, не виступали з протестами проти самодержавця.

Відповідно, у питаннях джерел походження української державності ключову роль відіграють археологічні дослідження, які мовою історичних фактів переконливо свідчать на користь тісних взаємозв'язків провідних цивілізацій з українською. Важливо додати, що одну з ключових ролей у впровадженні археологічних досліджень відіграв Володимир Антонович (1834–1908) – засновник київської історичної школи, який разом з дружиною Катериною Мельник-Антонович розпочали досліджувати джерела України і таким чином кинули виклик: *"динаміту військ московських варварів – динаміту археології"* (Липа, 1953, с. 45). Це сприяло значному поступу історичної науки і дало підставу творцю української археології як науки Володимир Антоновичу висунути обґрунтоване положення щодо споконвічності української самобутності та закріпити у свідомості покоління термін "Україна-Русь". Звідси й подальші кроки росіян: їхня столітня боротьба з історичною школою та тими вченими, які мовою фактів спростовували їхню імперіалістичну міфотворчість; утиски й переслідування наукової еліти: *"людей масово висилали, а в початках 1937 р. зліквідували цілу Історичну Секцію Української Академії Наук"* (Липа, 1953, с. 50), у 1934 у заслання за не до кінця з'ясованих обставин загинув і відомий український історик Михайло Грушевський.

Дискусія і висновки

У передмові до видання "Розподіл Росії" Юрія Липи слушно і пророче зазначено, що в той час, коли цей талановитий, багатогранний діяч був вбитий за Україну, значна частина українського суспільства "запізнюється з таким новітнім всеукраїнським світоглядом" (Липа, 1954, с. 5), який має бути фундаментом нашої ідейної єдності.

Ідеї таких знакових діячів, як Юрій Липа, Володимир Старосольський та інші, зберігають наукову цінність і сьогодні, будучи релевантними в межах сучасних досліджень націоналізму, ідентичності та державотворення, а також у контексті повернення історичної пам'яті (Гордійчук, & Омельченко, 2025, с. 86). Питання ідентичності та громадянська свідомість українців набувають особливого змісту й впливовості, спираючись на великокнязівський період, козацьку державу, історичні досягнення та культурні надбання.

В умовах надскладних сучасних викликів, коли Україна змушена захищати свій суверенітет і водночас утверджувати себе як активного суб'єкта міжнародних відносин, ідейна спадщина Юрія Липи набуває особливої актуальності. Чорноморський простір і надалі має важливе геостратегічне значення, передусім у контексті контролю над транспортними комунікаціями, доступу до енергетичних ресурсів, протидії загрозам безпеці.

"Чорноморська Доктрина" Юрія Липи ґрунтується на переконанні, що Чорне море для України є не лише простором географічного розташування, а й важливим політичним, економічним та культурно-цивілізаційним осередком.

Досліджуючи геополітичні аспекти, мислитель особливо увагу приділяє обґрунтуванню й комплексному розкриттю світоглядно-ідеологічного складника – культурно-цивілізаційних чинників розвитку України, важливості поєднання зміцнення військової потужності з розвитком культури та релігії. Ці ідеї можна систематизувати таким чином:

1) холистичне осмислення української історії з унінням помічати та розвивати досягнення та потенціал як елементи тривалої державотворчої тягlostі;

2) переосмислення геополітичної осі: пріоритетність геополітичної доктрини "Південь – Північ" над "Захід – Схід";

3) обґрунтування значення трипільської культури для самосвідомості української нації як хліборобської з розвиненими політичними, правовими і моральними нормами, із традиціями: "що зв'язує органічно Україну з південною Європою і почасти із західною, з її прадавнім мистецтвом, моральними, правовими та релігійними здобутками" (Липа, 1953, с. 40);

4) осмислення онтологічного підґрунтя – ментального портрета українця, що органічно поєднує прагнення до справедливості, повагу до особистої гідності та сумлінну військову дисципліну; консерватизм моральних цінностей і релігійних інститутів, схильність до солідаризму, самоорганізації (феномен толоки);

5) заповіті Юрія Липи є програмними закликами до національної єдності, утвердження єдиної помісної автокефальної церкви, культивування високої суспільної моралі в контексті державотворення та реалізації геополітичних амбіцій.

Внесок авторів: Вікторія Омельченко – концептуалізація; методологія; аналіз джерел, підготування огляду літератури, написання (оригінальна чернетка); Ольга Гордійчук – підготування теоретичних засад дослідження; написання (перегляд і редагування), збір емпіричних даних та їх валідація; емпіричне дослідження.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Баган, О. (1994). *Юрій Липа: Людина і мислитель*. Конгрес українських Націоналістів. <https://surl.li/nrurpt>
- Баран, В. (2011). Юрій Липа: Проект геополітичної модернізації України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 6, 483–492. https://iapiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/baran_urii.pdf
- Биковський, Л. (1955). Публіцистика Юрія Липи (спогади, твори, завваги). *Розбудова держави*, 1(16), 57–58. <https://surl.li/uechjo>
- Биковський, Л. (1965). Юрій Іванович Липа (1900–1944). *Український історик*, 2(1), 49–55. <https://surl.li/cczuayut>
- Блажеєвська, Ю. (2014). *Проблема національного характеру в публіцистиці Ю. Липи* [Дис. канд. наук із соц. комунікацій, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна]. <https://surl.li/voujhd>
- Гордійчук, О. (2024). Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства. *Society and Security*, 2–3(3), 28–35. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3\(3\)-28-3](https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3(3)-28-3)

Гордійчук, О. (2025). Архетипи української політичної ментальності (Частина 1). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 58, 280–288. <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.35>

Гордійчук, О., & Омельченко, В. (2025). Теорія націогенезу Володимира Старосольського у контексті формування української політичної нації та процесів державотворення. *Society and Security*, 2(8), 86–93. [https://doi.org/10.26642/sas-2025-2\(8\)-86-93](https://doi.org/10.26642/sas-2025-2(8)-86-93)

Донцов, Д. (2024). *Ідеологія: Націоналізм. Незримі скрижалі Кобзаря. Маса і провід. Дух отари і дух провідництва* (Ю. П. Винничук, Упоряд.). Фоліо.

Зінченко, М. В. (2025, 23 липня). *В Україні через російську агресію постраждали 1528 пам'яток культурної спадщини*. Детектор медіа. <https://surl.li/nmrdna>

Липа, Ю. (1934). *Рідна мова і рідна немова*. Вісник. https://chtyvo.org.ua/authors/Lypa/Ridna_mova_i_ridna_nemova/

Липа, Ю. (1936). *Українська доба*. Народний стяг. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Ukrainska_doba.pdf

Липа, Ю. (1942). *Чорноморська доктрина*. Український чорноморський інститут. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Chomomorska_doktryna.pdf

Липа, Ю. (1943). Сучасність і культура. *Наші дні*, 3, 2. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Suchasnist_i_kultura.pdf

Липа, Ю. (1953). *Призначення України*. Українська книгарня "Говерля".

Липа, Ю. (1954). *Розподіл Росії*. Українська книгарня "Говерля". <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/286-lipa-yu-rozpodil-rosiyi/>

Липа, Ю. (2023). *Геополітичні орієнтири*. Рейншаус. Майданюк, В. (2025, 5 травня). *"Міжмор'я" по-українськи: Чорноморська доктрина Юрія Липи*. Інформаційний центр МІЖМОР'Я. <https://surl.li/rsfcfl>

Омельченко, В. (2025). "Лідерство служіння" на прикладі життя Андрея Шептицького. *Софія. Гуманітарно-релігійнознавчий вісник*, 25(1), 50–55. <https://doi.org/10.17721/sophia.2025.25.10>

Прилуцький, В. (2009). Липа Юрій Іванович. У В. А. Смолий (Ред.), *Енциклопедія історії України* (Т. 6, с. 790). Наукова думка. <https://surl.li/praqao>

Федоренко, О. (2002). Актуальні аспекти геополітичної концепції Юрія Липи. *Українознавство*, 4, 240–242. <https://surl.li/ggmvkz>

References

- Bagan, O. (1994). *Yurii Lypa: A person and a thinker*. Congress of Ukrainian Nationalists [in Ukrainian]. <https://surl.li/nrurpt>
- Baran, V. (2011). *Yurii Lypa: A project of geopolitical modernization of Ukraine*. *Scientific Notes of Kurasa Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine*, 6, 483–492 [in Ukrainian]. https://iapiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/baran_urii.pdf
- Blazheievska, Y. (2014). *The Problem of National Character in the Journalism of Yu. Lypa* [Dissertation of Candidate of Sciences of Social Communications, V. N. Karazin Kharkiv National University] [in Ukrainian]. <https://surl.li/voujhd>
- Bykovskiy, L. (1955). *Journalism of Yurii Lypa (memoirs, works, notes)*. *Rozbudova derzhavy*, 1(16), 57–58; 2(17), 115–121 [in Ukrainian]. <https://surl.li/uechjo>
- Bykovskiy, L. (1965). *Yurii Ivanovych Lypa (1900–1944)*. *Ukrainian Historian*, 2(1), 49–55 [in Ukrainian]. <https://surl.li/cczuayut>
- Dontsov, D. (2024). *Ideology: Nationalism. Invisible tablets of the Kobzar. Mass and leadership. Spirit of the flock and spirit of leadership* (Yu. P. Vynnychuk, Comp.). Folio [in Ukrainian].
- Fedorenko, O. (2002). Relevant aspects of Yuriy Lypa's geopolitical concept. *Ukrainian Studies*, 4, 240–242 [in Ukrainian]. <https://surl.li/ggmvkz>
- Gordiychuk, O. (2024). Evolution of political traditions and mentality of Ukrainian Society. *Society and Security*, 2–3(3), 28–35. [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3\(3\)-28-3](https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3(3)-28-3)
- Gordiychuk, O. (2025). Archetypes of Ukrainian political mentality (Part 1). *Visnyk of Lviv University. Philosophical Political studies*, 58, 280–288 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.35>
- Gordiychuk, O., & Omelchenko, V. (2025). Volodymyr Starosolsky's theory of nation-genesis in the context of the formation of the Ukrainian political nation and the processes of state-building. *Society and Security*, 2(8), 86–93 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.26642/sas-2025-2\(8\)-86-93](https://doi.org/10.26642/sas-2025-2(8)-86-93)
- Lypa, Yu. (1934). *Native language and native non-language*. Bulletin [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Lypa/Ridna_mova_i_ridna_nemova/
- Lypa, Yu. (1936). *Ukrainian era*. National banner [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Ukrainska_doba.pdf
- Lypa, Yu. (1942). *Black Sea doctrine*. Ukrainian Black Sea Institute [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Chomomorska_doktryna.pdf
- Lypa, Yu. (1943). *Modernity and Culture. Our Days*, 3, 2 [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Suchasnist_i_kultura.pdf
- Lypa, Yu. (1953). *The Purpose of Ukraine*. Ukrainian Booksore "Goverlyta" [in Ukrainian].
- Lypa, Yu. (1954). *The Division of Russia*. Ukrainian Booksore "Goverlyta" [in Ukrainian]. <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/286-lipa-yu-rozpodil-rosiyi/>
- Lypa, Yu. (2023). *Geopolitical Landmarks*. Reinshaus [in Ukrainian].
- Maidaniuk, V. (2025, May 5). *"Mizhmorya" in Ukrainian: Yurii Lypa's Black Sea Doctrine*. Information Center MIZHMORYA [in Ukrainian]. <https://surl.li/rsfcfl>
- Omelchenko, V. (2025). "Leadership of Service" on the Example of the Life of Andrei Sheptytsky. *Sofia. Humanitarian and Religious Studies Bulletin*, 25(1), 50–55 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/sophia.2025.25.10>

Prylutskyi, V. (2009). Lypa Yuriy Ivanovych. In V. Smolii (Ed.), *Encyclopedia of the History of Ukraine* (Vol. 6, p. 790). Naukova dumka [in Ukrainian]. <https://surl.luhpraqo>

Zinchenko, M. V. (2025, July 23). *1528 cultural heritage sites damaged in Ukraine due to Russian aggression*. Media Detector [in Ukrainian]. <https://surl.luhnmrdna>

Отримано редакцією журналу / Received: 21.10.25
Прорецензовано / Revised: 18.12.25
Схвалено до друку / Accepted: 22.12.25

Victoria OMELCHENKO, PhD (Philos.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0009-0008-4609-0730
e-mail: v.omelchenko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Olga GORDIYCHUK, DSc (Polit.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-4606-9188
e-mail: hordiichuk@ztu.edu.ua
Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, Ukraine

"BLACK SEA DOCTRINE" BY YURIY LYPA: SYNERGY OF MILITARY-STRATEGIC AND CULTURAL-CIVILIZATION FACTORS

Background. Dedicated to Yuriy Lypa's "Black Sea Doctrine", which is a holistic geopolitical concept within which Ukrainian statehood is understood as a self-sufficient Black Sea project, and not as a peripheral phenomenon in relation to the civilizational centers of the West or the East. It is emphasized that in this doctrine Ukraine is considered as a subject of the Black Sea space, whose geopolitical identity is determined primarily by objective factors: strategic geographical position, historically formed communication routes and centuries-old cultural heritage. It is emphasized that the combination of natural and geographical conditions with the continuity of cultural and civilizational development determine the role of Ukraine in the Black Sea region. The purpose of the article is to philosophically analyze the geopolitical concept of Yuriy Lypa's "Black Sea Doctrine" with an emphasis on understanding the interaction of military-strategic and cultural-civilizational factors in the formation of identity and the national idea.

Methods. The research methodology is based on the use of methods of philosophical analysis, in particular the formal-logical method and historical-philosophical analysis - the principle of historicism, the comparative method and the method of interpretation. Such classical principles of scientific knowledge as objectivity, demonstrability, systematicity and historicism are applied. Such a complex of philosophical, historical-political analysis and general principles of scientific knowledge contribute to a comprehensive understanding and disclosure of this topic.

Results. The fundamental role of the cultural-civilizational factor in the formation of the state geopolitical strategy in the context of Yuriy Lypa's ideas set forth in the "Black Sea Doctrine" and other works of the thinker is understood. It is investigated and substantiated how, analyzing geopolitical processes, the thinker reveals the worldview and ideological dimension of state formation, emphasizing the role of cultural and civilizational factors in the development of Ukraine and the need for a harmonious combination of military power with the progress of culture and religion. It is revealed that Yuriy Lypa considered the Black Sea not only as a geographical water area, but as a multidimensional strategic space in which military, economic, political and civilizational interests intersect. That is why he attached special importance to Ukraine's ability to act as a leading actor in the region, relying on its own potential of the Black Sea coast and forming a system of allied relations with other states of the basin.

Conclusions. It is proven that the synergy of military-strategic and cultural-civilizational factors should be fundamental in the state geopolitical strategy. While a strong army is a guarantee of protecting state borders, a construct of identity is built in the bosom of culture, a system of values that make us a nation. It is emphasized that a stable defense capability is impossible without a deep cultural and civilizational foundation that forms the motivation to protect the state, the internal cohesion of society and the readiness for self-sacrifice, and for this, according to Yuriy Lypa, it is necessary to combine the development of military force with the cultivation of culture, religion and moral principles that ensure the long-term stability of the nation in the face of external threats. It is substantiated that the thinker understood the mental principles of Ukrainians as a combination of aspirations for justice, respect for human dignity and responsible military discipline, moral conservatism, religiosity, a tendency to solidarity and self-organization, in particular in the form of traditional toloka. The programmatic nature of Yuriy Lypa's ideas is aimed at achieving national consolidation, establishing a single local autocephalous church, and fostering high moral standards in society as a necessary condition for successful state formation and the implementation of geopolitical goals.

Keywords: Yuriy Lypa, "Black Sea Doctrine", philosophy of geopolitics, civilizational identity, culture, nation, ideological unity, state formation, dignity, leadership.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection; analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.